

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

Astronomische Drucke, Varia - Cod. Gengenbach 3

Hyginus, Gaius Iulius

[Tübingen], [1531-1535]

"Caput secundum. De circulorum sphaerae formatione"

[urn:nbn:de:bsz:31-64828](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-64828)

274

CAPVT SECVNDVM DE CIRCVLORVM
SPHERAE FORMATIONE

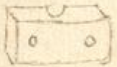
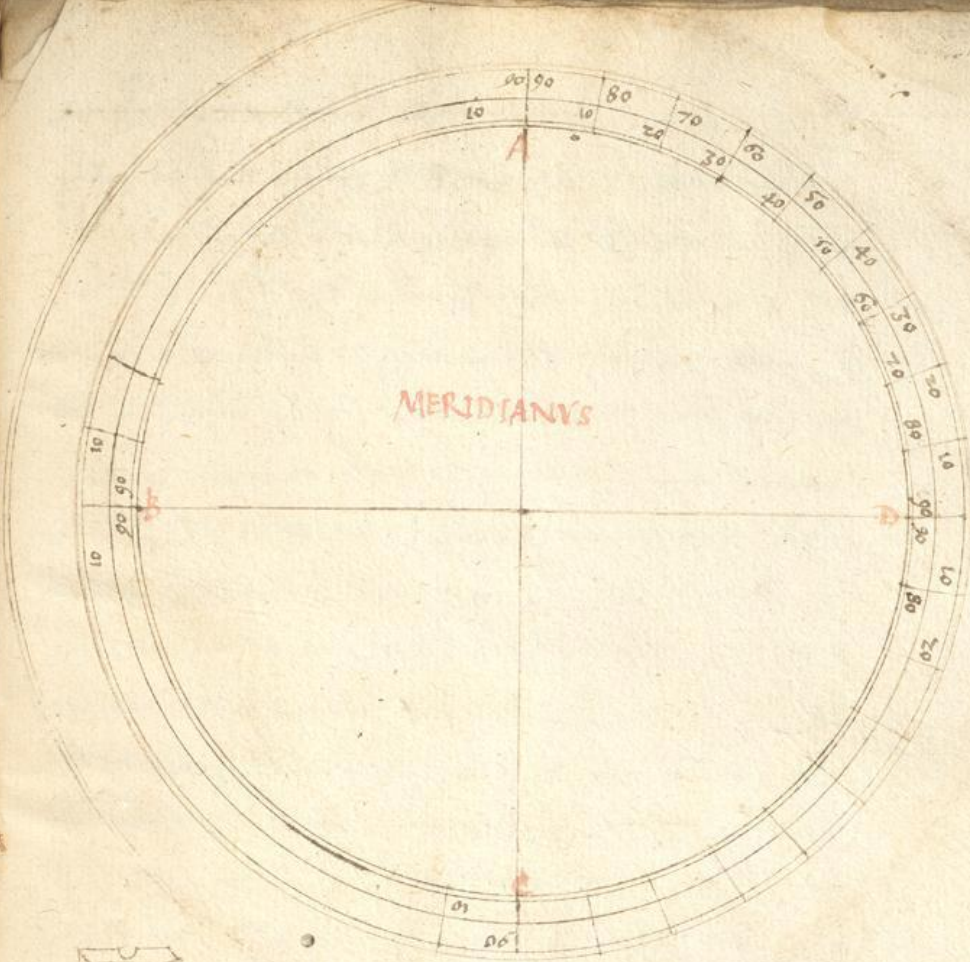
HABITIS hijs gñalib. pambulis nūc ad spherā fabricā hoc pacto accedemus. Construe ex ligno, cupro, aut aurichalo tres circulos hoc mō, accipe cū circino longitudinē diametri **BD** & eam mensura super tabula aliquā planā sup qua antea plures recte tracta sūt lineae, inter quas longior vocetur **LQ**, super hanc, dīcō lineam **LQ**, accipe tōgitudinē diametri **BD** ter & septimā eius partē quod sic fiat, pūctis diuisionis lineae **LQ**, adijce tras **ML** & sicut vno **LM** diuide in septē ptes aequales, & vna eorū cōphende per circinū, circinoq; inuariato siste vnu pedē in **O**, & cū altero imprime notā versus **Q** sicut **P**. p. circa accipe tria ligna aut laminas metalli (ex quib. circulos fabricare intendis) longitudinis lineae **LQ** quos ppe. a flecte in formā circūlarē pores in ligneis circulis si placet, vltra **P** dimittere spaciū duorū digitorū q̄ cōglutina. hōe. Latitudo aut eorū fiat ad plantū ita m̄ ne ppter nimiam latitudinē intūty spectare q̄damodo impediatur, & mortiale in tanta sit latitudinis ut q̄dus & q̄dum vniū cape possit p̄rea fabricabis duos nepicos hoc mō, hōs ter cū circino longitudinē lineae **GF** ter & septimā eius pte sup lineā aliquā in plano tractā, & sicut eius longitudinē spūcto duos circulos q̄ duob; nepicis cancri & capreorni Ruyg

sup aliam lineam rectam transfer cū circino longitudine lineae
H. I ter & $\frac{1}{4}$ & scdm hac longitudine fabricas duos cir-
 culos rectos sc & antartici quib. orb. qda supflum dimit-
 te in una extremitate, ut glutinari qant sicut de cogniti-
 ali dictū ē. Habue orto circule in qb. sphaera coponitur pu-
 ta duob. circulis sphaera circundantib. sc meridiano & orizon-
 te, & aliquando maiores tūc ee q̄ pdicti maiores, ita ut
 sphaera intra duos circulos possit, et (si exacta operatioe gra-
 des) talit erit strictura. Fecit in fundamentali figura sup
 vi capite descripta duo puncta tm̄ distantia a parte **B** &
D quantum sit distat sphaera ab ijs duob. circule & q̄nto mi-
 nor pt ee talis distantia, tanto melior pars rectas sup
 diametri **B D** & ubi attingit puncta iam signata ponet
 tenas **R S**, **R** circa **B**, **S** circa **D** postea pone unū pe-
 de circini sup centru **E** in fundameto & alterū extendem
 punctū **R** & scdm ea extensiones describe circuli sup abe-
 re planū tm̄ polū coponitur sphaeridinis cui adunge ab ex-
 tra aliu circulu parū ab illo distantē q̄ p̄suscepitōe q̄dam
 & rursus alios duos tm̄ ab invicem distantes ut q̄dam n̄m̄s
 eūntes & redeūtes capere possint

Compositio
 Meridiana

protate ipsi lineis circularibus. ut sup dictu^o §, quadrabis eos in
 duobus asere (qz est erit divisio duab. diametris apponē,
 to has **A B C D** & circa centri pone **E**. p^oca q^olibet q^ota
 meridiana divide in 90 p^oca & q^olibet q^ota admodu^o sup^o infra
 diameto de p^oca **A D** dictu^o §. A scribis etia^o m^onos q^odu^o
 eūdo & redeūdo hoc § ab **A** versus **B** scribe 5. 10. 14. 20.
 22 vel 10. 20. 30. si instrumētū § p^oca usq^o in tri
 ginta 40. in interiori circulo, & reuersus circa **A** in eod
 circulo scribe. 5. 10. 15. 22 usq^o in 90 q^o locū habebit
 circa **D**. Item apud p^oca **C** scribe. 5. 10. 15. 20 usq^o
 in 90 q^o locabit^o circa **B** Et tandem ab eod **C** incipe 5. 10.
 15. 20. usq^o ad 90 q^o q^olibet circa **D**. & hęc oīa in interio
 ri circulo sicut in exteriori circulo oīa y^ota m^ono fiat
 Et ubi in interiori circulo habes 90. scribe in exteriori
 5 & ubi ~~85~~ 85, scribe 10 & donec venias ad 5. in
 teriore circuli ibi scribe 90 Eod^o etia^o m^ono in diuisiōe D.
 vident^o p^oca Dehinc abscondes de meridiano q^oq^olibet
 intra interiorē circulu^o & extra exteriorē, ita ut sola
 relinq^o armilla, qua optime rotundat^o, q^olibet tant in
 gemo id fiat. p^oca opus erit, ut facias duo addita
 mēta q^o axis spha^ore figur^o sic, accipe duas tabellas de
 aurichalco eigt^o spissitudinis cū armilla meridiana & si

longitudo quae eorum id est de quibus armilla cuius
minus aut plus, scilicet si fuerit quatuor armilla, la-
titudi vero eorum habeat latitudinem armillae meridia-
nae vel parum minus & diuides utraq; eam per medium
per lineam rectam posita apte haec additamenta super ar-
millam meridianam, una scilicet super punctum **A**, al-
tera super punctum **C**, haec ergo super duos polos ita ut lineola
diuidetes ambo additamenta directe iaceant super lineam di-
ametri **AC** scilicet haec additamenta firmissime
super armillam meridianam & medius sit hoc per clauos
gyrarios, praeter perforabit armillam in utriusque polis fo-
ramine competentem ut axis sphaerae transiret quae ita tenet
ut foramina fiant scilicet lineam **AC** ita ut medietas
foraminis sit in armilla meridianam & reliqua medietas
foraminis sit in additamento. possent etiam fieri addi-
tamenta illa ex auriscalo tenui, ita ut in locis forami-
nibus deputatis gypso sitis quidam fuerit, ita ut medietas
una foraminis in armilla, altera vero in additamento gypso
sitate fiat, & sic idem erit cum parte quomodo ex
figuris huius adverte cernere licet

Nunc veniendum est ad orientem, que sic ad finem de
 duces facti circuli cum gradibus & numeris graduum eunt. Ex
 deinde, quodmodum de meridiano diximus, hic extruere
 hunc circulum ad spatium unius digiti ab eodem distans
 circulo marginali & hoc spatium inferuiet & inscriptione
 Venere & 4 plagas mundi taliter puncto A ascribitur Sep-
 tentrio, D, Oriens, C Meridies, B Occidens. Hic 4 puncta

Ascribe Ventos cardinales, puta **A** Septentrio Aparitionis
B Subsolanis, **C** Aufter, **D** Zephyrus aut fauonius
reliquis Ventos q̄ collaterales vocat sic inferito, à
lra **A** Septentris Versus **D** n̄na 23 gradus & $\frac{1}{2}$ hor
g, maxima sole declinationes, & posita v̄ta ex vna
pte sup̄ centrū **E** ex altera pte sup̄ hy n̄ni fine fac
lineola aut signaturā in spacio exteriori circulo in
cluso, cui ascribitur boreas, sine Aquilo, Item **A** ter
sus **B** n̄na ead̄ sole maxima declinationes & facto
p̄ normale signo in spacio maiore circuli adscribe circū
n̄g eod̄ mō ex coeteris trib. trib. scilicet **B** **C** **D** v̄n̄q̄
n̄na p̄dicat̄ n̄ni 23 gradus & dimidijs, factis it̄a
dictis & signaturis ascribitur reliquis Ventos collaterales s̄q̄
p̄te **A** Versus **A** Suluimus Versus **C** Verso Euro. In
ta **C** aut Versus **D** Euro aufter, Versus **B** Verso Aufter
offens. Tandē circa **B** Versus **C** scribe Afrig & Versus
A Chorg & habes it̄ Ventos ~~et~~ Orienti inscriptis
Deinde totū h̄c resera q̄qd̄ ē extra exteriorē
circulū & intra interiorē ita ut sola remaneat armil
la orientis quā ad summas rotunditate dicas, quib. talino
dispositis. Lemendu. ē ad foramina sive rimas q̄b. armil
la meridiana in diob. lore opposue imponit. Compt̄
de iḡ ea circulo sp̄ssitudine armillae meridiane quāvis h̄s.

fac sup^o oriente ponendo unū pedē circum in interiori circulo
 sup punctū **A** & altero fac punctū in eod^o versus **B** Rursus
 sub ead^o vicini distensioe siste unū pedē in **C** & cū reli
 quo fac punctū versus **B**, p^otea pone reglā sup h^o duo
 puncta & ^{ex utroq^{ue}} duc lineolas ab interiori circulo usq^{ue}
 ad exteriorē q^{ue} dūc m^ones ambit, tūc tūc illud refera
 bis q^{od} his lineole, item lineolis **A C** & circulo exteriori
 iam commemorata intercipiūt. Et h^{oc} foramina talit^{er} sit
 excisa ut armilla meridiana ea intrare possit, ita
 ut interior sup fines armille meridiane cōrdeat
 interiori sup fine orizonte tandē g^ostrue sede sine pe
 de gestante orizontē & meridiā ita ut orizon h^{ab}
 beat 4^{or} pedes q^{uod} sit affixus, per illos pedes fiat cōn
 ex ligno p^{er} transversū in pie inferiori, cui in medio sū
 p^{er} addes lignū supeminēs. Postea mitte meridiā in
 foramina orizonte & ubi meridiā attingit lignū
 in cruce supeminēs fac signaturā, quā scdm spissitudi
 nē armille meridiane radiū excavab^{it} donec armilla
 meridiā tūc deprimat in illa excavatione ut puncta
A C meridiā sint duerte in puncto **A C** orizonte & sic
 manere debet. depressio illa nā p^{ar}te una medietas de
 bet eē sup horizonte & altera sub ea ut patet h^{oc} figurā
 tam inspicienti.

